

not necessarily mean theological or spiritual, much less cultural, continuity. A new language, strange neighbors, and different liturgies mean that the new church is a place of some alienation, however ostensibly similar the theology on offer. Koops has provocatively asserted, but in my estimation not quite proved, that institutional continuity means ideological stability.

Likewise, he notes that while the data is imprecise, it may be the case that up to forty percent of *gereformeerden* emigrants did not take up regular church attendance once in North America. Hofstede stressed that many conservative migrants moved to escape the modern Sodom of the postwar Netherlands. Koops sees this differently, as those wanting to move are choosing to stay connected to a vibrant and dynamic faith. But in both cases, authors are at pains to explain why such significant minorities of migrants chose to break away from prevailing orthodoxies. No doubt many emigrants saw emigration as a Christian pilgrimage to a healthier economic climate, but so too many must have seen emigration as the best chance to leave the confining and confessional Netherlands altogether.

Cultural analysis struggles with cause and effect, in this case whether the greater organizational energy of the *gereformeerden* resulted from the demands of *gereformeerden* groups, or whether the organizational machinery itself fostered and encouraged the desire to emigrate. While Koops attempts an answer by tracing the emigration tradition among the *gereformeerden* back to the nineteenth century (and indeed earlier), and argues that that tradition became first institutionalized and then part of postwar emigration culture, the historical linearity seems a little strained. Clearly the early ideological passions became institutionalized, but it would have helped his case to show that the later emigrants were motivated by some historical echo, or an ideological mission of their own. Nevertheless, if cause and effect remain somewhat obscure, his analysis more than makes up for this

by its demonstration of consequence: there was a relationship between an emigration culture among the *gereformeerden* and the greater numbers of (and apparently greater success of) *gereformeerden* emigrants. This is an engagingly written monograph that advances understanding in this vibrant subfield of Dutch historiography, and the publisher is to be commended for the many charts, tables, and photographs that illustrate the text throughout. For English-only readers, Koops has distilled many of these themes in his contribution to the recently published landmark *Four Centuries of Dutch-American Relations 1609-2009* (Albany 2009).

DAVID J. SNYDER, UNIVERSITY OF SOUTH CAROLINA

Van Kemseke, Peter, in samenwerking met Dendievel, Ward, ***België aan het hoofd van Europa (1948-2010)*** (Antwerpen, Apeldoorn: Garant, 2010, 191 blz., ISBN 978 90 441 2623 5).

2010 was een bijzonder jaar voor het Belgische beleid ten aanzien van de Europese samenwerking. Op 1 januari werd Herman Van Rompuy officieel benoemd tot vaste voorzitter van de Europese Raad. In de tweede helft van 2010 zat België de Raad van de Europese Unie (ook wel bekend als Raad van Ministers) voor. Men zou dus kunnen zeggen dat Van Rompuy en demissionair minister-president Yves Leterme in deze periode gezamenlijk 'aan het hoofd van Europa' stonden.

Het recente Belgische voorzitterschap van de Raad van Ministers was het twaalfde sinds de totstandkoming van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1958. De historicus Peter Van Kemseke, medewerker van de Permanente Vertegenwoordiging van België bij de Europese Unie, beschrijft kort en bondig de geschiedenis van deze voorzitterschappen. Hoofdthema is de wijze waarop België de positie van voorzitter in de

loop der jaren heeft vormgegeven. Het betreft hier overigens een functie die mede door de Belgische diplomatie is bedacht. In de beginfase van de Europese samenwerking probeerde België, samen met Nederland (toen nog well!), te bemiddelen tussen de voorstanders van een Europese federatie en de meer terughoudende grote landen. Beide landen kwamen in 1950 met het idee tegenover de Hoge Autoriteit van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS), die volgens haar geestelijk vader Jean Monnet supranationale bevoegdheden zou moeten krijgen, een Raad van Ministers te plaatsen. Deze Raad zou fungeren als verlengstuk van de nationale regeringen. Midden jaren vijftig speelde de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak, samen met zijn Nederlandse collega J.W. Beyen, een grote rol bij de totstandkoming van de EEG, die tot doel had een gemeenschappelijke Europese markt te creëren. Net als de EGKS kende de EEG een Raad van Ministers met roterend voorzitterschap.

In 1958 zat België voor het eerst de Raad van Ministers van de EEG voor. De Raad was op dat moment het belangrijkste orgaan binnen de EEG, tot verdriet van de Eurofederalisten. De Europese Commissie mocht voorstellen voorbereiden, maar de Raad besliste of deze al dan niet zouden worden uitgevoerd. Aanvankelijk had de voorzitter vooral administratieve taken: hij stelde de agenda op en leidde de vergaderingen. In de loop der jaren ging de Europese samenwerking een steeds groter terrein beslaan. Bovendien nam het aantal deelnemende landen toe. Hierdoor ontwikkelde de voorzitter van de Raad zich langzamerhand van waterdrager tot teamcoach. Hij moest ervoor zorgen dat er ook daadwerkelijk besluiten werden genomen.

De 'politisering' van de Raad van Ministers bood de voorzitter de ruimte een zekere invloed op de besluitvorming uit te oefenen. Uiteraard deed ieder land dat op zijn eigen manier. België bracht tijdens zijn voorzitterschappen van de jaren zeventig vooral punten in als het versterken van de gemeenschappelijke Europese markt, en

het vergroten van de rol van de supranationale organen van de EEG (de Commissie en het Europees Parlement). Dit gebeurde met wisselend succes. Tijdens het Belgische voorzitterschap van 1970 werden de eerste stappen gezet op weg naar een Europees buitenlands beleid. De voorzitterschappen van 1973 en 1977 verliepen echter minder succesvol. In de jaren zeventig leed de EEG aan 'eurosclerose', een aandoening waartegen ook België geen medicijn wist te vinden. De 'zuurstofkuur' die Europa in de jaren tachtig kreeg, werd toegediend door de Duitse Bondskanselier Helmut Kohl en de Franse president François Mitterrand; België speelde hierbij geen grote rol. Het Belgische voorzitterschap van 1993 wordt door Van Kemseke zelfs gekenschetst als 'fantasieloze degelijkheid'. Zijn boek komt uiteraard te vroeg om een oordeel te kunnen vellen over het voorzitterschap van 2010.

Van Kemseke heeft gekozen voor een nogal institutionele invalshoek, hetgeen niet automatisch stof biedt voor boeiende geschiedschrijving. Gelukkig fungeert het hoofdthema van zijn boek in de praktijk vooral als kapstok voor een aardig overzicht van de geschiedenis van de Europese samenwerking, met de nadruk op de rol van België hierbij. Van Kemseke biedt de lezer veel interessante informatie. Het Europebeleid van België kenmerkt zich tegenwoordig door een geprononceerd streven naar supranationale samenwerking. Lettermes voorganger, de liberaal Guy Verhofstadt, staat zelfs bekend als een Eurofederalist *pur sang*. België is echter niet altijd zo supranationaal gezind geweest. Een geestverwant van Verhofstadt, de liberale senator, oud-minister, en directeur-eigenaar van *Het Laatste Nieuws* Julius Hoste verklaarde in 1948: 'Belgen zijn realisten. Belgen willen hun land niet integreren in een soort van superstaat'. Pikant is ook dat de Waalse christendemocraat Paul Van Zeeland, minister van Buitenlandse Zaken van 1949 tot 1954, zich keerde tegen een *Voorstel van Statutair Verdrag van de Europese Gemeenschap*. Dit document, dat was opgesteld door de Assemblee van de EGKS, had

de aanzet moeten vormen tot een soort Europese grondwet. Al met al geeft Van Kemsekes boek een boeiend inkijkje in de geschiedenis van het Belgische Europabeleid. Enkele punten van kritiek: een evaluatie of slotbeschouwing had het boek niet misstaan. Ook een personenregister wordt node gemist.

REMCO VAN DIEPEN, WEESP

Hülsken, Marloes, *Kiezen voor Kinderen? Vrouwentijdschriften en hun lezeressen over het katholieke huwelijksleven, 1950-1975* (Dissertatie Nijmegen 2010; Hilversum: Verloren, 2010, 223 blz., ISBN 978 90 8704 173 1).

‘Alwéér die sex!’ Het is op zijn minst verrassend, maar dit citaat komt uit een brief van een lezeres aan *Doorkijk*, het tijdschrift van het Katholiek Vrouwengilde (70). De uitroep getuigt van een zeker gevoel van overdaad aan informatie en dat is niet onmiddellijk een beeld dat spontaan wordt gerijmd met katholieke discoursen. Hij is nochtans tekenend voor de katholieke veelstemmigheid die Marloes Hülsken schetst in dit boek over de opvattingen van katholieke vrouwen over gezinsgrootte, geboortebeperving en moederschap. Meer specifiek gaat het over de jaren 1950-1975, een periode waarin niet alleen de pil in Nederland werd geïntroduceerd (1962), maar waarin ook de Rooms-Katholieke Kerk met *Humanae Vitae* (1968) – tot teleurstelling van heel wat gelovigen – een zeer duidelijke stelling innam tegen het gebruik van voorbehoedsmiddelen. Zoals Hülsken echter duidelijk aangeeft aan de hand van eigentijdse enquêtes en een reeks (nieuwe) interviews, vormde Rome’s wil niet noodzakelijk een moreelbindende wet voor de Nederlandse katholieken. Zij beschouwden geboortebeperving – zelfs wanneer deze niet gebaseerd was op periodieke onthouding – als ieders eigen verantwoordelijkheid. In dat opzicht kan Hülskens boek dan ook gelezen worden

als een welkome reactie op Marga Kerklaans ‘*Zodoende was de vrouw maar een mens om kinderen te krijgen*’. 300 Brieven over het roomse huwelijksleven (1987) waarin aan de hand van brieven van katholieke vrouwen een zeer beklemmend beeld werd geschetst van de katholieke huwelijksmoraal, bewaakt en afgedwongen (absolutieweigering) door een streng toezieende (dorps)pastoor. In haar studie gaat Hülsken na waardoor de Nederlandse katholieke vrouwen zich dan wel lieten leiden en, meer in het bijzonder, onderzoekt ze de invloed van vrouwenbladen op de opvattingen van katholieke vrouwen over moederschap, gezinsgrootte, geboorteregeling en seksuele moraal. Ze combineert een inhoudelijke analyse van algemene damesbladen met interviews met oud-lezeressen en reconstrueert daarbij hun leesgedrag en perceptie van de bewuste tijdschriften.

Na een beknopt historiografisch overzicht – waarin helaas geen melding wordt gemaakt van Belgische studies van damesbladen of werken over gender en religie – volgt een uiteenzetting over katholieken en geboorteregeling die werd gebaseerd op bronnen en literatuurstudie. De inhoudelijke analyse concentreert zich op een reeks steekjaren en wordt opgehangen aan een aantal kernbegrippen (moederschap en dergelijke). Het resultaat is een eerder schoolse opbouw waarbij eenzelfde hoofdstukkenonderverdeling zich maar liefst zeven maal herhaalt. De selectie van *Libelle* en *Margriet* is verrassend voor een studie van de visie op het ‘katholieke huwelijksleven’: beide bladen hebben immers een ‘neutrale’ signatuur. Hülsken bestudeert echter ook *Beatrijs* (een ‘katholiek’ weekblad voor de vrouw) en *Doorkijk*, het kvv-blad met beperkte oplage. Aangezien de (vaak gelezen) ‘algemene damesbladen’ behoorlijk uitgebreid worden geanalyseerd, kan men zich echter niet van de indruk ontdoen dat deze inhoudelijke studie vooral over huwelijk, geboortebeperving en gezinsgrootte ‘in het algemeen’ gaat en niet specifiek over de ‘katholieke’ interpretatie ervan (zoals aangegeven in de titel). Op zich hoeft dat niet storend te